

Musím přiznat – jako by to bylo nějaké provinění –, že číst knihu *Stávat se zvířetem* Davida Abrama (Host, 2024) mě obzvlášť těšilo. Proč provinění a proč potěšení? Začneme u toho druhého. Témata, která David Abram vytahuje tak trochu jako karty z rukávu (ostatně ví se o něm, že je nejen etablovaným myslitelem, ale také iluzionistou), jsou mi blízká: návrat k zemi, kritika kultu odbornosti, zájem o mimolidské aktéry a inteligence – nejen ty umělé – a jistá současná, a přitom velmi archaická, ancestrální forma animismu. Jako by se člověk vracel do pohádkového světa, ne jako dospělý, s pocitem provinění kvůli své regresi do infantilní víry ve skřítky a duchy, ale jako někdo, v němž Abramův pohled na svět probouzí cit, který si dlouho nechťel připustit, aby nebyl považován za blouznivce a nepraktického snílka.

Snad není *faux pas* uvést, že jsem sama letos vydala knihu s názvem *ANIMAL – Zvíře*, jejíž název evokuje nejen příbuznost zvířete (*animal*) a duše (*ánima*), ale právě i důraz na „zvířecí“ části naší duše, tedy ty, které jsme v rámci moderního, civilizovaného světa potlačili a zkontrolovali, aby zapadly do našich představ o tom, jací bychom měli být a jak bychom měli žít. Potlačené obsahy mají ovšem tendenci vracet se, a to často v podobě, kterou už nepoznáváme. A zvířata zahnaná do kouta útočí.

David Abram je v kruzích lidí, které bychom asi mohli označit jako „ekologické myslitele“ či ekofilosofy, známou postavou. Jeho kniha *Kouzlo smyslů. Vnímání a jazyk ve více než lidském světě*, která je rozšířenou verzí jeho disertace, vyšla v roce 1997, česky 2013. Letos, tedy v roce 2024, vyšla v češtině v překladu Jiřího Zemánka jeho kniha z roku 2010 s názvem *Stávat se zvířetem. Pozemská kosmologie* (Becoming Animal: An Earthly Cosmology), v níž rozvíjí stejné myšlenky jako ve své prvotině.

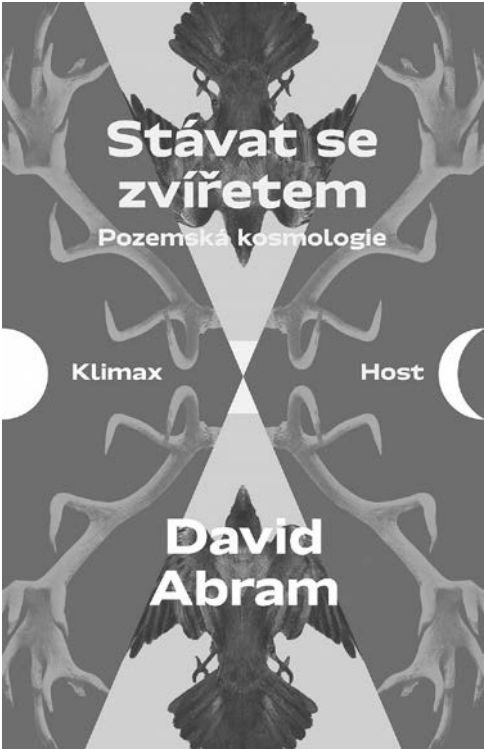
„Přiznat si, že jsem zvíře, tvor země“ – zní první věta knihy, v níž Abram nepřestává opakovat, že my lidé jsme mnohem méně odděleni od světa přírody, než si namlouváme, a že naše abstraktní myšlení a složitý jazyk jsou mnohem podobnější zpěvu ptáků a meandrování řeky, než jsme ochotni si připustit.

Takový postoj není zas tak originální a vzácný a jistě bychom dokázali popsat linii, do níž by se dala Abramova perspektiva zasadit: od Jeana-Jacquesa Rousseaua přes Henryho Davida Thoreaua po Bruna Latoura či Timothyho Mortona, abychom jmenovali alespoň některé z jejích představitelů – sám Abram cituje své oblíbené autory Barucha Spinozu a Maurice Merleau-Pontyho. Překvapivě není ani to, že tato odtrženost je podle něj klíčem k pochopení ekologické krize, se kterou se dnes potýkáme.

To, co je na Abramovi specifické, je skutečná zemitost, praxe, z níž vychází. Není to filosof, který by přemýšlel od stolu. Procestoval svět, většinou sám, na cestách si vydělával na jídlo kouzelníckými triky. To, o čem píše, zažil a je to znát. Poznávat nejen hlavou, ale i nohama, které cítí zemi, po níž kráčíme, rukama, které uchopují a hladí, a plícemi vdechujícími vůně vzduchu, to všechno pro něj nepředstavuje teoretický koncept. Tělo tu není stroj, smysly nástroje přezítí: jsou to jemné kalibrované nástroje, vyvinuté v těsném a jedinečném sepětí se zemí zprostředkovávající nejen poznání, ale i potěšení (které je zdrojem poznání, které je zdrojem potěšení a tak dále). A svět není jen prostor k mapování, je to tisíce jazyky promlouvající kosmos, živý šperk. Náš lidský jazyk není tak odlišný od rytmu světa, jak si namlouváme. Naše schopnost tvořit abstrakce se nerodí mimo přírodu, ale vychází z ní.

Mysl jako médium

Abram zásadně protestuje proti světu, v němž je to skutečné a důležité ukryté smyslům (ostatně je to jeho eminentní téma). Mohli bychom jít zřejmě někam ke kořenům západní filosofie a vědy, abychom našli zdroj tohoto metafyzického primátu „ideje“ před jevem, tedy světa myšleného před světem žitým a vnímaným (což Abram také v jedné části textu činí a přitom zmiňuje etymologickou příbuznost ideje, řecky *eidos*, a anglického *species*, druhu, přičemž opět zdůrazňuje, že to, co nám umožnilo vytvářet obecné kategorie,

nemusi být výsledkem abstraktního myšlení vztaženého k transcendentním kategoriím, ale dlouhého a pečlivého pozorování podobností jednotlivých věcí či bytostí a jejich chování – ostatně dostali bychom se tak k velmi starému sporu mezi idealismem a empirismem). Jeho

V tomto světě, kde vše žije, Abram zpochybňuje klasický rozdíl mezi duchem a hmotou. Nejde o nic menšího než o rozpuštění této dichotomie: hmota je živá. Abram vnímá mysl jako médium: vzduch, světlo, atmosféra a mysl jsou různé podoby jednoho média.

kritika „kultu odbornosti“ v něčem připomíná také Husserlův popis krize západní vědy, krize zapříčiněné tím, že se žitý svět a svět vědy rozcházejí způsobem, který znemožňuje kompromis – a vede k bolestnému rozkolu mezi odbornou a širokou veřejností. Jde však oproti akademické filosofii hlouběji – doslova do hlíny a prachu.

Smyslový svět, jak Abram opakovaně zdůrazňuje, není podřadný prostor. Podle něj to, co je opravdu důležité, můžeme vnímat, a to přímo, bezprostředně, tělesně, a jen proto, že jsme většinu těchto schopností nepoužívali tak dlouho, že jsme na ně zapomněli, jeví se nám teď nadpřirozené, zázračné či fantasmagorické (podle toho, kde se nacházíme na škále mezi racionálním a emocionálním chápáním světa). Paměť je ostatně jedním z dalších klíčových témat jeho práce. Abram tvrdí, že zvíře v nás si pamatuje, i když se ponoříme do verbálního jazyka a zdánlivě na náš intimní vztah se zemí zapomeneme. Naše těla nesou stopy dávných rytmu a naše hlasy rezonují se zpěvem ptáků, šepotem listů a proudem vody. Nejen tzv. živá příroda, tedy lidské bytosti, zvířata a rostliny, ale každý prvek světa je živý, vše má svou dynamiku a hlas.

Jistě, tělo je křehké a život obtížný. V moderní době stále více – a pochopitelně – unikáme do světa zprostředkovaného stroji, který nás chrání před nehostinností přírody, ale zároveň nás od ní izoluje. Abram si toto napětí intenzivně uvědomuje: technologie nás oddělují od přírodního světa a transformují jej do obrazu, který jsme schopni kontrolovat. Stroje nám poskytují bezpečí, ale také vytvářejí bariéru mezi námi a bezprostředností. V této odloučenosti se ztrácí něco zásadního – přímé prožívání života, včetně jeho křehkosti a pomíjivosti. Stroje nám dovolují překonat některé limity tělnosti, ale za cenu ztráty spojení s tím, co je skutečně životem – s proměnlivostí, cykličností a křehkostí. Technologie, jak Abram poznamenává, je odpovědí na náš neschopnost snést, že musíme zemřít, aby ostatní mohli rozkvést. A tato odloučenost, touha zapomenout na tělnost spojenou se smrtelností, vede k necitlivosti vůči živému obecně.

Abram proto klade důraz na širší společenství. Nejen na společenství lidské, ale i na propojení s dalšími bytostmi, ať už jde o stromy, zvířata, nebo dokonce kameny a hory. Z jeho

textů vyzařuje přesvědčení, že řeč, kultura a myšlení nejsou výlučně lidské, ale vznikly z interakce s tímto širším společenstvím. Výrazné je také jeho zaměření na orální kulturu (nejen v této knize, ale i jeho dalších projektech), kde řeč není jen prostředkem reprezentace, ale především rytmem, proudem, tancem slov. Mluvená řeč je pro Abrama spontánní a tělesná, spojená s konkrétním prostředím. Rezonance mezi myšlenkami a krajinou pro něj není metaforou; jazyky, druhy myšlenek i způsoby vnímání skutečně vyrůstají z konkrétní krajiny. (Vtipný je jeho popis myšlenek, z nichž některé jsou jako otravné mouchy.) Země tady není pouhým pozadím, ale aktivní součástí procesu konstituce mysli – což je v orální kultuře stále přítomné. V tomto světě, kde vše žije, Abram zpochybňuje klasický rozdíl mezi duchem a hmotou. Nejde o nic menšího než o rozpuštění této dichotomie: hmota je živá. Abram vnímá mysl jako médium: vzduch, světlo, atmosféra a mysl jsou různé podoby jednoho média.

Zároveň je tu kladen velký důraz na rozmanitost a jedinečnost jednotlivých zkušeností. Abram rozčlenil knihu do kapitol, které se zabývají zcela konkrétními, zdánlivě obyčejnými jevy – jako uvědomění si podstaty vlastního stínu (stín, kousek noci, který si nosíme s sebou) či domu (popisuje, vůbec ne na úrovni metafor, ale vjemu, smutek domu tesknícího po dítěti a jeho hrách).

Dvě magie

Abram nepochybňuje, že naše „alfabetická civilizace“ – civilizace slova, textu a vědecké abstrakce – dosáhla neuvěřitelných úspěchů. O tom není sporu. Ale současně upozorňuje na její zhoubnou odtrženost od země. Vyvinuli jsme se tady, na této planetě, a vyrostli spolu s ostatními těly – ve vzájemném, intimním vztahu k nim. To je jediný život, který známe a máme. Když tuto vazbu zpřetrháme, ztrácíme nejen přírodu, ale i kus sebe sama. Abram varuje, že abstrakce, byť je mocným nástrojem, musí být vždy chápána jako pokračování přirozeného světa, nikoliv jeho náhrada.

Je vlastně zvláštní, že takový úhel pohledu je z hlediska dominantního světónázoru „guilty pleasure“, sousedící s různými „ezo“ proudy, nebezpečně blízkými konspiračním teoriím a dalším obskurním narativním mutantům. Nebo zvláštní... vlastně je to spíš typické než zvláštní.

Abram skutečně v silném slova smyslu zastává pozici, na níž je v pořádku mluvit se stromy a kameny. (To, co vám řeknou, bude mít větší váhu než výstup z Chatu GPT – a to říkám, i když jsem posledních pět let v oblasti AI ponořená.) Vrchol tohoto postoje představuje skutečné „stávání se zvířetem“. Tato šamanská technika podle něj není nadpřirozená, je naopak návratem k nehlubší přirozenosti: když píše o tom, jak se v Himálájích skutečně na okamžik *stal* havranem, nepoužívá metaforu, popisuje něco, co je pro současníky naprostým fantasmatem či pominutím smyslů, ale pro člověka žijícího neodděleně od živoucí sítě přírody je to prostě výsledkem pečlivého pozorování a naladění se.

Jako bychom ve světě čím dál více prorostlém výpočetní technologií rozpoznávali dvě magie: jednu příbuznou archaickému animismu, kde má vše duši, vše je živé, se vším lze komunikovat a vyjednávat. A druhou, spojenou s permutační a kombinatorickou silou alfabety, jejích dalších podob a číselného vyjádření téhož, která je zdrojem veškeré výpočetní technologie současnosti.

Možná je klíčovou otázkou současnosti, jak tyto dvě magie, živý svět a formální kód, propojit. Víme o způsobech zkoumání formálního kódu v přírodě – ať už DNA, genetické informace kódující těla a myslí živých organismů, či různých podob teoretické fyziky – od atomismu po digitální fyziku, která skutečně hledá

kód veškeré reality, již popisuje jako jevovou stránku základní – výpočetní – dynamiky. Intuitivně hledám druhou, symetrickou perspektivu, v níž má formální systém vlastnosti živé přírody i s jejími mutacemi, nepředvídatelností, adaptabilitou, citlivostí na prostředí a to, co mě napadá, jsou nepříliš překvapivé neuro-nové sítě čili AI, která právě teď, v posledních letech, zažívá boom a jejíž současný překotný vývoj skutečně vykazuje rysy evoluce tak, jak ji známe z oblasti biologie. Je to ale podivné postavení a nemyslím si, že by z něj byl David Abram šťastný. Digitální technologie, alespoň v podobě, v jaké je známe, totiž na světě přírody parazitují (stačí se podívat na množství energie a dalších zdrojů, které jsou k jejich fungování potřeba), a tak ho spíše nahrazují než podporují – spolu s určitou citlivostí na straně člověka, který je čím dál více přizpůsobený virtuálním světům než světu přírody. Existuje nějaké řešení, které by nebylo jen zoufalým pokusem o „návrat k přírodě“, jenž je v globálním měřítku nereálný, anebo bezhlavým akceleračním, který se neohlíží na nic a ohání se dějinnou nutností? Snad můžu uvést příklad, které mně samotné připadá nadějný: designérka Neri Oxman, které dlouho působila v MIT Media Labu a v současnosti vede studio OXMAN Lab, letos představila technologii, která je výsledkem jejího dlouhodobého zkoumání propojení digitálních technologií, 3D tisku a syntetické biologie – jde o produkty běžné spotřeby jako oblečení a obuv, které jsou tištěny na míru z materiálů, jež se rozkládají jako organická hmota. To, co mi na tomto přístupu připadá nejvíce nadějně, je inspirace světem přírody, která vyžaduje pečlivé, trpělivé studium – v ideálním případě doplněné ochranou organického „vzoru“, protože nám s obnovenou intenzitou ukazují sofistikovaný, jedinečný „design“ živé přírody, jímž se naše budoucí technologie mohou inspirovat – aniž by ho ničily.

Snad přitom nepropadám marným nadějím, což je něco, co souvisí s onou „provinilostí“ zmíněnou v úvodu tohoto textu; provinilostí spojenou s vědomím naivity – nevystavujeme se odklonem od racionality a vědeckosti nebezpečí ztráty orientace? Neztratíme se v bludišti informací, když začneme koketovat s archaickými podobami poznání, psychoaktivními substancemi, astrologií, fikcemi nerozeznatelnými od reality a nejen science-fiction fantaziemi? Nebude nám chybět strážlivost a disciplína nutná k získání právoplatného poznání? Myslím si ale, že hájit bašty tohoto hradu znamená přehlížet proudy, které podemílají jeho základy. Vědecká racionalita se stává věží ze slonoviny – je stále mocným nástrojem, tím nejlepším, který jsme vytvořili, ale typicky postrádá cit pro život v jeho nedokonalosti, divokosti, křehkosti a kráse i ošklivosti. ■

(Autorka je filosofka a nezávislá výzkumnice umělé inteligence)

David Abram (1957)

je americký ekolog, filosof a spisovatel. V současnosti působí na Harvardově univerzitě. Proslul zejména sbližováním ekologie a fenomenologické filosofie. Ve své první, dnes již kultovní knize *Kouzlo smyslů* (1996, česky 2013) uvedl do obecného povědomí termín „více-než-lidský svět“. Nápravě odcizení člověka a přírody se věnuje i v dalších odborných článcích, přednáškách a knihách. *Stávat se zvířetem* (2010) je zatím jeho poslední kniha.